

KIELI SAAMELAISUUTTA MÄÄRITTÄMÄSSÄ – Saamelaissyntyisten henkilöiden haastattelupuheessa rakentuvat saamelaisuuden kategoriat

Niina Lilja, Jyväskylän yliopisto

Suomessa asuu noin 9000 saamelaista. Kysymys siitä, kuka lasketaan saamelaiseksi, ei kuitenkaan ole yksiselitteinen. Tässä tutkimuksessa analysoin perinteisillä saamelaisalueilla asuvien henkilöiden haastattelupuheessa rakentuvia saamelaisuuden kategorioita. Tutkimusmenetelmällisenä lähtökohtanani on jäsenkategoria-analyysi (Sacks 1992), jonka avulla on mahdollista eritellä sitä, miten puhujat jäsentävät sosiaalista todellisuuttaan, kategorisoivat itseään ja muita sekä arvottavat erilaisiin kategorioihin kuulumista. Aineistonani on 14 kerronnallista tutkimushaastattelua, joiden tavoitteena on ollut koota saamelaisalueella asuvien henkilöiden kielielämäkertoja. Tulokset osoittavat, että saamelaisalueilla asuvien henkilöiden kokemuksissa kieli on keskeinen saamelaisuutta määrittävä tekijä: saamen kielen puhujat ymmärretään aidoiksi saamelaisiksi, kun taas kieltä osaamattomille tarjoutuu toisarvoinen asema. Tämän lisäksi haastatteluissa korostuu kuitenkin myös nykysaamelaisuuksien monimuotoisuus.

Avainsanat: jäsenkategoria-analyysi, saamen kielet, saamelaisuus, vähemmistökielet, monikielisyys

JOHDANTO

Suomessa asuu tällä hetkellä yhteensä noin 9000 pohjois-, inarin- ja kolttsaamelaista. Eri saamelaisryhmät eroavat toisistaan paitsi kielen myös historian, kulttuurin, uskonnon ja elinkeinojen perustella (ks. esim. Aikio, 1999; Kulonen, 1994: 96–99; Valkonen, 2009: 10–11). Nykyään myös erityisesti saamen kielten osaamiseen liittyvät erot ovat saamelaisyhteisöissä näkyvillä: on saamenkieliä puhuvia saamelaisia, saamenkieltä osaa-

mattomia saamelaisia ja saamea opetelleita. Saamelaiset muodostavat monikulttuurisen ja kielellisesti heterogeenisen ryhmän.

Saamenkielten puhujia arvioidaan olevan Suomessa tällä hetkellä noin 2600, joista noin 2000 lasketaan pohjoissaamen, 300 inarinsaamen ja 300 koltansaamen puhujiksi. Saamenkielten puhujien määrä on siis huomattavasti pienempi kuin etnisesti saamelaisiksi lasketavien määrä, mutta siitä huolimatta nimenomaan kielen sanotaan edelleen olevan keskeinen saamelaisuutta määrittävä tekijä. (Ks. Saamelaiskäräjät.) Vaikka saamelaisuuden määrittely onkin kirjoitettu lakiin saamelaiskäräjistä, saamelaisalueilla on kuitenkin käynnissä jatkuva keskustelu saamelaisuuden rajoista: kuka on saamelainen ja kuka ei? Tämä keskustelu on käynyt erityisen vilkkaa-

Kirjoittajan yhteystiedot:

Niina Lilja

Kielten laitos (P) / Department of Languages

PL 35 / P. O. Box 35

40014 Jyväskylän yliopisto / University of Jyväskylä

sähköp. niina.s.lilja@jyu.fi

na jälleen syksystä 2011 lähtien, koska silloin korkein hallinto-oikeus kumosi Saamelaiskäräjien päätöksiä siitä, kenelle kuuluu oikeus äänestää Saamelaiskäräjillä (ks. esim. Lapin kansa 28.9.2011; Helsingin Sanomat 26.3.2012, 1.7.2012; Keskiuomalainen 19.8.2012).

Tässä tutkimuksessa analysoin saamelais-syntyisten, perinteisillä saamelaisalueilla¹ asuvien henkilöiden haastattelupuheessa rakentuvia saamelaisuuden kategorioita². Eritelen, millaisia saamelaisuuden kategorioita haastateltavat puheessaan rakentavat ja mitä tehtäviä näillä kategorioilla haastatteluvuorovaikutuksessa on. Lisäksi analysoin, miten haastateltavat asemoivat itsensä suhteessa rakentamiinsa kategorioihin. Analyysissäni näytän, että kielellä on keskeinen rooli paitsi siinä, miten haastatellut henkilöt saamelaisuuden määrittelevät, myös siinä, millaiseksi he oman toimijuutensa saamelaisina rakentavat. Vuorovaikutustilanteiden analyysi avaa yhden ikkunan siihen, miten saamelaisuutta määritellään saamelaisyhteisön sisässä ja millaisia merkityksiä saamelaisuus yhteisön jäsenten keskuudessa saa.

Saamelaisuuteen liittyviä kysymyksiä on tutkittu paljon, ja tutkimuksissa on usein sivuttu myös saamelaisuuden määrittelyyn ja saamelaisten identiteetteihin liittyviä kysymyksiä (ks. esim. Svonni, 1996; Stoor, 1999; Lindgren, 2000; Valkonen, 2009; Sarivaara 2012). Tutkimusta on kuitenkin tehty ensisijaisesti yhteiskunnallisesta näkökulmasta, ja vähemmän on keskitytty saamelaiseksi määritettyjen henkilöiden omaan näkökulmaan (ks. esim. Valkonen, 2009; Seurujärvi-Kari, 2012). Esimerkiksi Valkonen (2009) on

¹ Saamelaisten kotiseutualueeseen eli saamelaisalueeseen kuuluu kolme kuntaa: Utsjoki, Inari ja Enontekiö sekä osa Sodankylän kunnasta (ks. Saamelaiskäräjät).

² Tutkimus on osa Suomen Akatemian rahoittamaa Monikielisyys ja periferia -tutkimushanketta, joka ajoittuu vuosiin 2011–2015 (<http://www.peripheralmultilingualism.fi/>). Kiitän Puhe ja kieli -lehden nimettömiä arvioijia tarkkanäköisistä kommentista.

väitöskirjassaan analysoinuit niitä poliittisia käytäntöjä, joilla saamelaisuutta tuotetaan ja pidetään yllä. Lindgren (2000) puolestaan on selvittänyt kaupungeissa asuvien saamelaisten suhdetta saamelaisuuteen, ja Stoor (1999) on pohtinut erityisesti saamen kieltä osaamattomien saamelaisten identiteettikysymyksiä. Tutkimukseni tuo tähän saamelaisuuden määrittelyä koskevaan tarkasteluun uuden näkökulman keskittymällä niihin saamelaisuuden kategorioihin, jotka nousevat esiin vuorovaikutuksen mikrotasolla, haastateltajan ja haastateltavan välisessä keskustelutilanteessa. Tutkimusmenetelmällisenä lähtökohtanani on jäsenkategoria-analyysi, jonka avulla on mahdollista eritellä, miten puhujat tekevät eroa eri ihmisryhmien välille ja miten he hienovaraisin keinoin rakentavat eri kategorioihin liittyviä merkityksiä ja arvostuksia (ks. Sacks, 1992; Nikander, 2010; Jokinen, Juhila & Suoninen, 2012).

Aloitin artikkelini kuvaamalla aineistoni ja metodiset lähestymistapani. Varsinainen analyysiosa jakautuu neljään temaattiseen jaksoon, joissa kaikissa nousee esiin saamen kielen keskeinen rooli saamelaisuuden määrittelyssä. Ensimmäisessä jaksossa näytän, millä tavalla saamelaisuus tulee näkyviin luonnollisena ja ongelmattomana asiana aineistoni vanhimpien ikäluokkien haastatteluissa. Toisessa osassa analysoin haastateltavien esiin nostamia kategorioita, kuten supersaamelaisuutta ja ”aitoa” saamelaisuutta. Kolmannessa jaksossa tarkastelen, miten saamen kielen ja saamelaisen syntyperän välille rakennetaan haastatteluissa yhteyttä. Analyysin neljännessä osiossa erittelen, millaiseksi aineistoni saamen kieltä taitamattomat saamelaissyntyiset henkilöt oman toimijuutensa saamelaisina rakentavat. Lopuksi vedän analyysini tulokset yhteen ja pohdin, mitä haastatteluissa esiin nousevat kategorisoinnit kertovat sekä saamelaisyhteisö(je)n nykytodellisuudesta että yleisemminkin vähemmistökielilyhteisö-

jen tilanteesta globalisoituvassa ja muutoksessa olevassa sosiolingvistisessä tilanteessa.

AINEISTO

Aineistoni koostuu 14 kerronnallisesta tutkimushaastattelusta. Haastattelut on tehty osana Suomen Akatemian rahoittamaa Pohjoinen monikielisyys -tutkimushanketta vuosina 2008 ja 2009³. Haastattelujen tavoitteena oli koota kolmeen eri sukupolveen kuuluvien saman perheen jäsenten kertomuksia eri kielten merkityksistä heidän elämänsä eri vaiheissa. Tämän tavoitteen mukaisesti haastatteluissa pyrittiin esittämään pääasiassa sellaisia kysymyksiä, joihin saattoi vastata kertomuksin. Haasteltaviksi valittiin perheitä, joissa pohjois- tai inarinsaamen tiedettiin olleen tai olevan yksi perheen kielistä ja jotka asuvat perinteisillä saamelaisalueilla⁴. Perheenjäseniä haastateltiin yksitellen, mutta lapset olivat haastateltavina toisen vanhempansa kanssa. (Ks. myös Pietikäinen, Laihiala-Kankainen, Huss & Salo, 2011).

Tutkimushaastattelu on vuorovaikutustilanne, johon vaikuttavat hyvin monenlaiset haastattelijaan, haastateltavaan ja heidän väliseensä suhteeseen liittyvät muuttujat, kuten esimerkiksi ikä, sukupuoli, äidinkieli tai etninen tausta (ks. Ruusuvoori & Tiittula, 2005). Tämän tutkimuksen aineistona käytämässäni haastatteluissa haastateltavat edustavat saamenkielisiä kielivähemmistöjä, kun taas haastattelijat ovat valtaväestön edustajia. Haastattelukielenä on pääasiallisesti suomi, joka oli jo muussa kanssakäynnissä vakiintunut haastateltavien ja tutkijoiden yhteiseksi kieleksi. Saamen kieliä käytettiin jonkin ver-

ran erityisesti lasten haastatteluissa. Haastattelijat tunsivat haastateltavat useimmissa tapauksissa jo ennalta, joten haastattelutilanteet olivat melko vapaamuotoisia keskusteluita. On kuitenkin selvää, että niin kielivalinnat kuin se seikka, että haastattelijat ovat valtaväestön edustajia, vaikuttavat olennaisesti siihen, millaiseksi haastatteluvuorovaikutus muodostuu. Tässä tutkimieni kategorisointien kannalta erityisesti sillä, että haastattelijat ja haastateltavat eivät kuulu samaan kielivähemmistöryhmään, on merkitystä. Analysoimani saamelaisuuden kategoriat eivät olleet varsinaisesti haastattelun teemana eivätkä haastattelijat esittäneet niihin liittyviä kysymyksiä. Sen sijaan nämä kategoriat nousevat esiin haastateltavien saamelaisuuteen ja saamen kielen käyttöön liittyvissä selonteoissa, joilla he rakentavat kuvauksia kulttuurisesta todellisuudestaan haastattelijalle, joka ei elä jokapäiväistä elämäänsä saman kulttuuri- ja kieliyhteisön jäsenenä mutta joka tutkijana kuitenkin tuntee tuota yhteisöä hyvin. Nämä selonteot olisivat todennäköisesti olleet erilaisia, jos ne olisi suunnattu haastattelijalle, joka itse eläisi saman vähemmistökieliyhteisön jäsenenä.

Aineistonani olevissa haastatteluissa on mukana yhteensä 17 henkilöä, jotka ovat syntyneet 1910- ja 2000-lukujen välillä. Alla olevasta taulukosta näkyvät haastateltujen sukupuoli, syntymävuosikymmen ja heidän itse ilmoittamansa äidinkieli tai äidinkielet.

³ Haastatteluja tehneeseen tutkijatiimiin kuuluvat Leena Huss, Sirkka Laihiala-Kankainen, Sari Pietikäinen ja Hanni Salo (ks. Pietikäinen ym. 2011).

⁴ Pohjoinen monikielisyys -hankkeen haastattelukorpuksessa on mukana myös kolтта- ja kildininsaamelaisia sekä meänkielisiä perheitä (ks. Pietikäinen ym. 2011). Tässä olen kuitenkin siis analysoinut vain pohjois- ja inarinsaamenkielisten perheiden jäsenten haastatteluja.

Taulukko 1. Haastateltujen syntymävuosikymmen ja äidinkieli

1910–1930 syntyneet	1940-luvulla syntyneet	1950–1960 syntyneet	1970–1980 syntyneet	2000-luvulla syntyneet
M, s. 1910-luvulla, inarinsaame	M, s. 1940-luvulla, inarinsaame	N, s. 1960-luvulla, inarinsaame	N, s. 1980-luvulla, suomi	N, s. 2000-luvulla, pohjoissaame
N, s. 1930-luvulla, inarinsaame	N, s. 1940-luvulla, pohjoissaame	N, s. 1950-luvulla, pohjoissaame ja suomi	N, s. 1980-luvulla, suomi	N, s. 2000-luvulla, pohjoissaame
M, s. 1920-luvulla, suomi (muuttanut muualta)		M, s. 1960-luvulla, suomi	M, s. 1970-luvulla, suomi	M, s. 2000-luvulla, suomi
			N, s. 1970-luvulla, suomi (muualta muuttanut)	N, s. 2000-luvulla, suomi
				M, s. 2000-luvulla, suomi

Haastateltujen ilmoittamissa äidinkieliässä näkyy selvä vaihtelu eri sukupolvien kesken. Tämä vaihtelu heijastelee saamen kielten käytössä ja arvostuksessa eri aikoina tapahtuneita kieli-ideologisia muutoksia. Eri kielten arvostukseen ovat vaikuttaneet esimerkiksi talvi- ja jatkosotien tapahtumat sekä erityisesti niitä seurannut jälleenrakentamisen aika, jolloin saamelaisalue suomalaistui voimakkaasti. Suomalaistuminen näkyi monilla elämäntilanteilla: rakentamisessa, pukeutumisessa ja elinkeinorakenteen muutoksessa sekä lisäksi siinä, että suomi nousi työelämässä arvostetummaksi kieleksi kuin vähemmistökielet (ks. Lehtola 1997: 52–53). Myös koululaitos on vaikuttanut kieli-ideologioihin on voimakkaasti. Vanhin tässä tutkimuksessa haastatelt-

luista henkilöistä eli 1910-luvulla syntynyt mies on käynyt kiertokoulua, ja muut ennen 1970-lukua syntyneet vähintään kansakoulua. Kansakoululaitos oli kieli-ideologialtaan yksikielisesti suomenkielinen, ja koulussa saamen kielten puhumisesta saatettiin jopa rankaista. Tämä yhdessä muiden yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten kanssa vaikutti siihen, että monet kansakoulua käyneet äidinkielliset saamenkielten puhujat vaihtoivat kieltensä suomeen ja puhuivat myöhemmin suomea myös lapsilleen. (Ks. Aikio, 1988; Aikio-Puoskari, 2002; Olthuis, 2000, 2003; Pasanen, 2003.) Kielenvaihdos näkyy yllä olevassa taulukossa siinä, että 1970- ja 1980-luvulla syntyneet haastateltavat ovat ilmoittaneet äidinkielekseen suomen, vaikka

he ovatkin äidinkielisten saamenpuhujien lapsia⁵.

1900-luvun puolivälin jälkeen kielellinen tietoisuus on kuitenkin vähitellen kasvanut ja vähemmistökielten arvostus lisääntynyt (ks. esim. Olthuis, 2003). Peruskoulun tulo myötä saamen kielten asema koululaitoksessa parani, ja vuonna 1979 aloittivat ensimmäiset oppilaat, jotka saattoivat käydä ensimmäiset kuusi vuotta koulua saameksi (Aikio-Puoskari, 2007). Nykyään saamen kielet voivat olla peruskoulussa joko opetuskielenä tai oppiaineena. Yksi erityisesti inarinsaamen kielen elvyttämisessä tärkeä tekijä on ollut kielipesätoiminta, ja kielten arvostuksen lisääntyminen näkyy siinä, että yhä useammat vanhemmat haluavat tarjota lapsilleen mahdollisuuden omaksua inarin- tai koltansaamea kielipesässä (kielipesätoiminnasta ks. Pasanen, 2003, 2005).

Tässä tutkimuksessa tarkastelen haastatteluja vuorovaikutustilanteina. Kiinnostukseni kohteena ei siis ole ainoastaan se, mitä haastateltava sanoo, vaan analyysini kannalta olennaista on kiinnittää huomio siihen, miten haastattelija ja haastateltava yhdessä rakentavat merkityksiä, kategorisointeja ja tulkintoja puhumistaan aiheista. En siis analysoi haastatteluja ”faktanäkökulmasta” (ks. Alasuutari, 1995) ja pidä haastateltavien vastauksia raportteina todellisuudesta sinänsä, vaan analysoin niitä osana sitä sosiaalista todellisuutta, jossa haastatteluvuorovaikutus tapahtuu ja jota se myös rakentaa (ks. myös Speer, 2002; Nikander, 2012).

⁵ Kiinnostava kysymys on se, millä perusteella kukin äidinkieltensä määrittää: onko kysymyksessä yksilön ensimmäinen kieli, hänen parhaiten hallitsemansa tai eniten käyttämänsä kieli vai se kieli, johon hän samastuu (ks. Skuttnabb-Kangas, 1988: 34–38; äidinkielen määrittelystä vähemmistökielikontekstissa ks. Sarivaara, 2012: 75–78). Haastatteluaineiston perusteella esimerkiksi 1960-luvulla syntynyt suomen äidinkielekseen ilmoittava mies on oppinut inarinsaamen ensimmäisenä kielenään, mutta hän on itse määritellyt äidinkieltensä tässä jollakin muulla perusteella.

Haastatteluaineistojen tarkoituksenmukaisuudesta ja käytöstä vuorovaikutusta tarkastelevassa tutkimuksessa on keskusteltu viime vuosina laajasti (ks. esim. Nikander, 2012, joka esittää napakan yhteenvedon tästä keskustelusta). Haastatteluaineistojen käyttöä on toisaalta kritisoitu siitä syystä, että haastattelut ovat tutkijan kirvoittamia vuorovaikutustilanteita, jotka ovat keinotekoisia ja mahdollisesti puutteellisia ”luonnollisiin” keskustelutilanteisiin verrattuna ja joissa nousevat esiin lähinnä tutkijan omat kategoriat ja määritellyt (ks. esim. Potter, 2002). Toisaalta on argumentoitu, että aineistojen luonnollisuutta ei voi arvioida sen perusteella, mikä esimerkiksi tutkijan asema niissä on (eli onko hän mukana esittämässä kysymyksiä vai vain vaikkapa videonauhoitetun kahvipöytäkeskustelun analysoijana) vaan olennaisempaa on se, miten tutkija aineistoaan analysoi (ks. Speer, 2002: 513). Kun haastatteluja analysoidaan vuorovaikutuksena, jota osallistujat yhdessä rakentavat, ne näyttävät yhtä ”aitoina” kuin mitkä tahansa muutkin vuorovaikutustilanteet.

Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut siitä, miten ja mitä tarkoitusta varten haastatteluvuorovaikutuksessa rakennetaan erilaisia saamelaisuuden kategorioita. Haastatteluissa ei suoraan kysytty haastateltavilta sitä, miten he saamelaisuuden määrittelevät, tai sitä, pitävätkö he itseään saamelaisina. Saamelaisuuden kategorioiden analysointi nousi tutkimukseni kohteeksi, koska alustavassa analyysissä havaitsin, että eri kielistä puhuessaan haastateltavat toivat toistuvasti esiin erilaisia saamelaisuuden kategorioita ja positioivat itseään suhteessa niihin. Vaikka haastatellut henkilöt kuuluvat neljään eri perheeseen, en analysoi haastatteluja tässä tutkimuksessa perhekunnittain. Sen sijaan nostan esiin haastatteluissa toistuvia kategorisointeja ja näytän, että haastateltavien saamelaisuudelle rakentamat merkitykset ovat sidoksissa siihen, millai-

nen on haastateltavan suhde saamen kieleen ja millaisessa kielipoliittisessa tilanteessa hän on elänyt.

JÄSENKATEGORIA-ANALYYSI HAASTATTELUJEN ANALYYSISSA

Käytän haastatteluaineiston analyysissa apunani jäsenkategoria-analyysia, jonka juuret ovat etnometodologiassa ja erityisesti keskusteluanalyttisen lähestymistavan alkuunpanijan Harvey Sacksin ajattelussa (ks. Sacks, 1992; Hester & Eglin, 1997; Nikader, 2010; Jokinen, Juhila & Suoninen, 2012). Keskusteluanalyysin tapaan myös jäsenkategoria-analyysi on aineistolähtöinen menetelmä, mutta kun keskusteluanalyysissa keskiössä on intersubjektiivisuuden rakentuminen ja vuorovaikutuksen jäsentyminen, jäsenkategoria-analyysissa keskitytään sen sijaan sen erittelyyn, miten ihmiset vuorovaikutuksessa kategorioita käyttäen samalla jäsentävät, ylläpitävät ja kyseenalaistavat kulttuurista ja sosiaalista todellisuuttaan. (Baker, 1997, 2002; Nikander, 2010; Sacks, 1992).

Haastattelutilanne on institutionaalinen vuorovaikutustilanne, jossa kumpikin osallistuja toteuttaa odotuksenmukaisia puhe-toimintoja. Haastattelija esittää kysymyksiä ja suuntaa puheen kulkua. Haastateltavalla taas on se ”tieto”, jota haastattelija etsii, ja hän vastaa kysymyksiin. Olennaista jäsenkategorisoinnin näkökulmasta on, että tutkimushaastatteluissa haastateltava on yleensä kutsuttu puhumaan tietyn kategorian edustajana: tässä tutkimuksessa saamelaisyyntyisenä⁶, perinteisillä saamelaisalueilla asuvana henkilönä. Sen

⁶ Lindgren (2000) on käyttänyt termiä saamelaisyyntyinen puhuessaan henkilöistä, joilla on saamelaiset sukujuuret ja joiden isovanhemmista ainakin yksi puhuu jotakin saamen kieltä ensimmäisenä kielenään, mutta jotka eivät itse pidä itseään saamelaisina. Tässä käytän tätä termiä kuitenkin viitaten haastateltaviin, joilla on saamelaiset sukujuuret, ottamatta kantaa siihen, tuntevatko he itsensä saamelaisiksi vai eivät.

kategorian, jonka edustajana haastateltava on kutsuttu puhumaan, voi ajatella erityisesti tutkimushaastatteluissa olevan diskursiivisesti läsnä, vaikka haastatteluvuorovaikutuksen osallistujat eivät sitä puheessaan nostaisikaan esiin. Tämä seikka tekee nimenomaan haastatteluvuorovaikutuksesta erityisen vuorovaikutustilanteen kategorisoinnin näkökulmasta. Kun tiettyä henkilöä pidetään tietyn kategorian edustajana, tuohon kategoriaan yleisesti liitettyjen omaisuuksien ja piirteiden oletetaan pätevän myös häneen. Lisäksi kulttuurinsa jäsenenä hän tietää, millaisia piirteitä hänen edustamaansa kategoriaan yleensä liitetään. Haastattelupuheen voi siis ymmärtää haastateltavan, eli tiettyyn kategoriaan kuuluvan henkilön, selonteoksi tuohon kategoriaan liitetystä toiminnasta. (Baker, 1997; Schegloff, 2007a.)

Vaikka jäsenkategoria-analyysin ja keskusteluanalyysin voi nähdä kahdeksi eri tutkimussuuntaukseksi, pidän niitä kuitenkin toisiaan täydentävinä analyysimenetelminä. Kun analysoidaan sitä, miten ja mitä tarkoitusta varten tiettyä kategoriaa puheessa käytetään, on analyysin luontevaa pohjautua kaikelle sille tiedolle, mitä keskusteluanalyttisessä tutkimuksessa on saavutettu vuorovaikutuksen jäsentymisestä. (Ks. Schegloff, 2007a ja b.)

Jäsenkategorisointien tutkimuksessa puhutaan usein *kategoriasidonnaisesta toiminnasta*, mikä tarkoittaa, että tietty kategoriatermi nostaa mielessämme esiin kulttuurisia odotuksia tuolle kategorialle tyypillisestä toiminnasta. Esimerkiksi kuullessamme kategoriatermin *saamelainen* saattaa mielessämme aktivoitua ajatus saamen kielten puhumisesta tai vaikka poronhoidosta. Vuorovaikutustilanteissa tietty kategorisointi voi myös nousta esiin paitsi kategoriatermin kautta myös toiminnan kuvauksen kautta, sillä toiminnan kuvaus tekee diskursiivisesti olemassa olevaksi sen kategorian, johon kuvaus tyypillisesti liitetään. Jos jonkun kuvataan puhuvan saamea

äidinkielenään, nousee saamelaisen kategoria samalla läsnä olevaksi. (Ks. Nikander, 2010: 244–245; Sacks, 1992; Schegloff, 2007a,b.) Eri kysymys kuitenkin on, käsitelläänkö tuota diskursiivisesti läsnä olevaa kategoriaa vuorovaikutuksessa merkityksellisenä. Analyttisesti olennaista onkin nimenomaan sen erittely, milloin vuorovaikutuksen osallistujat suuntautuvat tiettyyn kategoriaan tai liittävät tietyn toiminnan osaksi kategorisointia. (Ks. Schegloff, 2007 a,b.)

Haastateltavan selontekoja analysoitaessa huomiota kiinnitetään erityisesti siihen, miten he kategorioiden avulla rakentavat kuvaa sosiaalisesta ja kulttuurisesta todellisuudesta ja millainen moraalinen järjestys heidän puheessaan rakentuu eli esimerkiksi, millaista kategorioihin liitettyä toimintaa puhujat pitävät arvokkaana tai vähemmän arvokkaana (ks. Jayyusi, 1984; Baker, 1997: 163). Tutkimukseni kannalta olennainen on myös havainto siitä, että kategorioihin liittyvä arkkijärkeily on melko pysyvää ja vaikeasti muutettavissa. Jos tietyn kategorian edustajana pidetty henkilö poikkeaa jotenkin siitä, mitä kategorialta yleensä odotetaan, ihmiset eivät yleensä muuta käsitystään kategoriasta vaan pikemminkin pitävät yksilöä poikkeuksena (ks. Schegloff, 2007a: 469–470). Tämä näkyä aineistossani lukuisissa esimerkeissä siitä, miten saamen kieltä osaamaton saamelainen kuvataan poikkeukselliseksi: saamelaiseksi kategorisoidun henkilön ajatellaan aineistoni esimerkkien valossa tyypillisesti puhuvan saamen kieltä. Tämä kertoo siitä kulttuurisesta todellisuudesta, jossa saamelaisalueella asuvat henkilöt elävät, ja tämän tematiikan erittelyn kautta päästään käsiksi myös niihin arvoasetelmiin, joita haastateltavien puheessa suhteessa saamelaisuuteen rakentuu.

MONENLAINEN NYKYSAAMELAISUUS

Aineistonani olevissa kerronnallisissa tutkimushaastatteluissa haastateltavat on siis kutsuttu puhumaan saamelaissyntyisinä henkilöinä. Lisäksi heille on kerrottu tutkijan kiinnostuksen olevan nimenomaan heidän kielielämäkerrassaan eli kuvauksissa siitä, millainen merkitys eri kielillä on ollut heidän elämänsä eri vaiheissa. Saamelaisuuden kategoriat nousevat aineistoni haastatteluissa esiin tyypillisesti sellaisissa kohdissa, joissa haastateltavat erittelevät suhdettaan saamen kielisiin. Keskeinen aineistosta esiin nouseva huomio on, että saamelaisuuden kategoriat eivät ole samalla tavalla merkityksellisiä kaikissa haastatteluissa. Kaikkein eksplisiittisimmin erilaisia saamelaisuuden kategorioita ja haastateltavien sijoittumista suhteessa niihin eritellään niiden haastateltavien haastatteluissa, jotka ovat ilmoittaneet äidinkielekseen suomen (erityisesti 1960-, -70- ja -80-luvulla syntyneet). Näissä haastatteluissa haastateltavat pohtivat erityisen paljon suhdettaan saamelaisuuteen ehkä sen vuoksi, että he eivät identifioitu äidinkielisiksi saamenpuhujiksi. Heiltä ”puuttuu” saamen kieli eli kaikkein selvin saamelaisuuden indeksi, mikä tekee heidän positionsa suhteessa saamelaisuuteen tavalla tai toisella neuvottelunalaiseksi.

ONGELMATON ÄIDINKIELISEN PUHUJAN KATEGORIA

Aineistoni vanhimpien ikäluokkien (1910–1950-luvulla syntyneet) haastatteluissa saamelaisuuden kategoria ei juurikaan problematisoidu eikä erilaisia saamelaisuuden kategorioita näissä haastatteluissa nosteta esiin tai käsitellä merkityksellisinä. Sen sijaan haastateltavat tekevät usein jo haastattelun alkupuolella näkyväksi oman – melko mutkattomaksi

saamelaisnimi, joka ainakin saamelaisyhteisön sisässä tunnustetaan selväksi saamelaisuuden merkiksi (ks. esim. Amft, 2007).

Heikin esimerkki havainnollistaa siis sitä, millä tavalla aineistoni vanhemmat äidinkieliset saamenpuhujat itsensä positioivat. Mutta vaikka saamelaisen kategoria nousee tässä ja muissa vastaavissa esimerkeissä läsnä olevaksi ja vaikka Heikki selvästi puhuu saamelaisena, ei kategoria kuitenkaan nouse muulla tavalla merkitykselliseksi. Heikki ei esimerkiksi sano mitään yleistettävissä olevaa saamelaisista, eikä myöskään haastattelija omalla toiminnallaan erityisesti suuntaudu kategoriaan tai käsittele sitä olennaisena. Kategoria on siis diskursiivisesti läsnä, mutta sitä ei käsitellä merkityksellisenä.

YLISAAMELAISET, TOISEN LUOKAN KANSALAISET JA ”OIKEAT” SAAMELAISET

Nuoremmat, suomen äidinkieleeseen ilmoittavat haastateltavat pohtivat haastatteluissa toistuvasti suhdettaan saamen kieleen. Samalla he rakentavat puheessaan erilaisia saamelaisuuden kategorioita, joiden analyysi osoittaa, että heidän kokemusmaailmassaan saamelaisuutta on monenlaista, eivätkä saamelaiset muodosta yhtä, selvästi määrittyvää ryhmää. Kategorisointien kautta heidän puheessaan

rakentuu myös arvoasetelmia suhteessa erilaisiin saamelaisuuden kategorioihin.

Käsittelen haastatteluissa esiin nousevia saamelaisuuteen liittyviä kategorisointeja tässä erityisesti kahdesta haastattelusta poimitujen esimerkkien valossa. Näissä haastatteluissa puhuvat 1960-luvulla syntynyt Petri ja 1970-luvulla syntynyt Mika. He ovat molemmat ilmoittaneet taustatietolomakkeessa äidinkielekseen suomen, ja heidän haastatteluistaan poimitut esimerkit havainnollistavat erityisesti aineistoni nuorempien ikäluokkien puheessa esiin nousevaa ymmärrystä erilaisista saamelaisryhmistä. Nuorten (ja erityisesti 1960–1980-luvulla syntyneiden) puheessa saamelaisuus ei rakennu yhtä ongelmattomaksi kategoriaksi kuin vanhempien, äidinkieleltään saamenkielisten puhujien haastatteluissa.

Sekä Mika että Petri nostavat haastatteluissa esiin jonkinlaisen supersaamelaisten ryhmän, johon kontrastoituu saamen kieltä osaamattomien saamelaisten ryhmä. Molemmissa haastatteluissa tämä saamen kieltä osaamattomien saamelaisten ryhmä mieltyy vähempiarvoiseksi kuin muut saamelaisryhmät. Seuraavissa kahdessa esimerkkitarkastelussa sekä Mika että Petri rakentavat puheessaan supersaamelaisten ja vähempiarvoisten saamelaisten kategorioita.

(2) Mika (syntynyt 1970-luvulla)

01 Mika: monesti (.) v- vaimon kans nauran(n)u sitä että
 02 meil on (.) saamelaiset voiiaan jakkaa kahteen
 03 >r- ö-< so^rttiin niitä on tuota (.)
 → tavallisia saamelaisia ja sitte o ylisaamelaisia eh heh
 05 IR: [↑ai jaah eh heh
 06 Mika: [eh heh heh .hh ylisaamelaiset on semmosia jotka
 07 joka tⁱlanteessa haluaa käyttää sitä inarinsaamea
 08 ja jokasee juhulaa pittää pukeutua lapimpukkuuj ja sitte
 09 semmoset (.) tuota ö- saamelaiset jotka ei puhu kieltä niin
 10 (.) ne ov vähän niinkö ö-luokan kⁱkansalaisia [sittef
 11 IR: [just

(3) Petri (syntynyt 1960-luvulla)

01 Petri: tuolla sen hoksaa (.) >Norjam puolella niinku<
 02 velipoika on, (.) se muutti Norjaan se on porohommissa
 03 #kans ikänsä tehny poro-# (.) .h ja ne on
 → niin #saamelaisia niin saamelaisia siellä että#
 05 (.)
 06 Petri: se: siellä hoksaa kyllä selevästi että
 07 mitä se saamelaisuus merkittee kyllä
 08 IR: just
 09 (0.4)
 → Petri: että sie olet ↑puhtaasti toisel luokan kansalainen kyllä
 → jos et ossaa sitä kieltä se on, (0.8)
 → se on aiva selke- selkeä °homma°
 13 IR: hm.

Molemmissa esimerkkikatkelmissa nousee siis esiin supersaamelaisten ryhmä, jota haastateltavat tosin nimittävät eri tavoin: Mika puhuu *ylisaamelaisista* (r. 04) ja Petri *niin saamelaisista* (r. 04). Molemmissa esimerkkikatkelmissä tähän ryhmään kontrastoituu kieltä osaamattomien saamelaisten ryhmä. Huomionarvoinen on se arvoasetelma, joka näiden ryhmien välille molemmissa esimerkkikatkelmissä rakentuu: kieltä osaamattomat saamelaiset ovat vähempiarvoisia kuin ne ryhmät, joihin heitä verrataan. Heitä voi luonnehtia pejoratiivisilla kuvauksilla ”*ö-luokan*” tai ”*toisen luokan*” kansalainen. Näiden kategorioiden esittelyn kautta puhujat tuovat siis esiin yhden olennaisen tämänhetkistä saamelaiskulttuuria määrittävän seikan: kieltä osaamattomille rakentuu marginaalinen asema, kun taas saamen kieltä puhuvat ja saamelaisuutta myös muulla tavoin performoivat henkilöt ovat kulttuurin keskiössä (ks. myös Stoor, 1999: 73; Valkonen, 2009: 245).

Huomionarvoista on, että molemmissa tapauksissa puhujat selvästi etäännyttävät itsensä niistä kategorioista, joita he puheessaan rakentavat. Ensimmäisessä esimerkissä Mika kehystää saamelaisten kategorioita vallottavan kerrontansa asiaksi, jolle hän on yh-

dessä vaimonsa kanssa usein nauranut. Hän siis käsittelee esittelemäänsä kategorisointia ei-vakavana, ja tätä sävyä vahvistaa kategorioiden esiin tuomista seuraava nauru vuoron lopussa (r. 04). Myös haastattelija mukautuu Mikan aloittamaan ei-vakavaan sävyyn nauramalla tämän kanssa yhdessä jonkin aikaa (r. 05). Puheen ei-vakava sävy osoittaa Mikan käsittelevän asiaa kevyesti, selvää kantaa ottamatta. Lisäksi Mika viittaa puheessaan saamelaisiin *ne*-pronominilla, joka jättää hänet itsensä saamelaisryhmien ulkopuolelle. Petri puolestaan kehystää puheessaan koko kertomansa asiantilaa Norjan kontekstiin liittyväksi ja tällä tavalla välttyy ottamasta suoraa kantaa oman elinpiirinsä tilanteeseen. Petri kuitenkin jatkaa esimerkkikatkelman jälkeen puhettaan pohtimalla, onko vastaavia saamelaisryhmiä mahdollista havaita Suomessa. Seuraava esimerkki on suoraan jatkoa hänen edellä esitetylle puheelleen.

(4) Petri

13 IR: hm.
 14 (3.0)
 15 Petri: °no porosaam-° no täällä nyt ei sillai
 16 (.)
 17 Petri: Norjam puolella se korostuu paljo enempi
 18 täällä sanotaan nämä (.) >niinku inarinsaa- nämä vanhemmat<
 19 ei ne kukaan (.) tuota vauhkoa meiskaa
 20 >siitä< [saamelaisuudesta
 21 IR: [mm.
 22 Petri: #ne on# (.) se ol lähinnä nämä (0.4)
 23 myö- myöhäisheränneet jotka on heränny nytte
 24 vähä myöhemmin tähä saamelaisuutee joka (.)
 25 hoksanneet että no siitähän ehkä saa leipää
 26 tai jom- jotaim muutaki hyötyä ni, (.)
 27 .hh ne: nyt o äänessä pääasiassa.
 28 (0.8)
 29 Petri: .hh sanoisij just nämä oikiat saamelaiset
 30 >ni ne ei ne< ei ne meiskaa siitä asi[asta ollenkaa
 31 IR: [mm

Verratessaan Suomen ja Norjan saamelaisryhmiä Petri tuo esiin myös uuden kategorian. Hän toteaa, että vanhemmat saamelaiset eivät pidä meteliä saamelaisuudestaan (r. 18–20). Nämä ”vanhemmat saamelaiset” määrittävät hänen puheessaan muutamaa vuoroa myöhemmin ”oikeiksi saamelaisiksi” (r. 29). Petrin puheessa ensimmäinen oikeita saamelaisia määrittävä seikka on siis ikä. Saamelaistutkimuksessa on usein viitattu siihen seikkaan, että aitoa ja oikeaa saamelaisuutta etsitään usein menneisyydestä. Samalla aitoutteen liitetään jonkinlainen muuttumattomuuden ajatus. (Ks. esim. Lindgren, 2000: 75–76; Aikio-Puoskari, 2002: 106.) Aitoutteen ja autenttisuuteen liittyviä kysymyksiä on ylipäätään tarkasteltu viimeaikaisessa sosiolingvistisessä tutkimuksessa usein, sillä globalisoituvassa maailmassa kyseenalaistuu esimerkiksi ajatus siitä, ketä voidaan pitää jonkin kielen ”autenttisenä” puhujana (ks. esim. Coupland, 2003, 2010; Bucholtz, 2003). Jos aitoina pidetään vain iäkkäitä, syntyperäisiä kielenpuhujia,

jotka ovat eläneet ”autenttisen” saamelaisen elämää, katoaako aito ja oikea saamelaisuus näiden puhujien myötä? Se, että Petri tuo esiin näkemyksen iästä ”aitoa” saamelaisuutta ensisijaisesti määrittävänä kriteerinä, kertoo siitä, että aitouden yhdistäminen vanhuuteen ja menneisyyteen on edelleen ajatuksena esillä saamelaisyhteisössä. On selvää, että Petri ei lue itseään aitojen saamelaisten ryhmään, sillä hän viittaa näihin *ne*-pronominilla.

”Aitojen” saamelaisten ryhmää karakterisoi Petrin puheessa myös se, että he eivät aktiivisesti tuo saamelaisuuttaan esille toisin kuin esimerkiksi ”myöhäisheränneet” eli sellaiset saamelaiset, jotka ovat huomanneet saavansa saamelaisuudestaan mahdollisesti jotakin hyötyä. Tällä myöhäisheränneitten ryhmällä näyttää siis olevan samoja ominaisuuksia kuin Mikan puheessa esiin nostetulla ylisaaamelaisen ryhmällä: saamelaisuuden esiintuominen eri tavoin ja siitä puhuminen on näille ryhmille ominaista. Autenttisuutta pohtinut Coupland (2003: 428) on tuonut esiin, että

autenttisuuden performointi nousee tärkeäksi erityisesti tilanteissa, joissa puhujaa ei pidetä autenttisenä esimerkiksi syntyperän perusteella. ”Aidoille” saamelaisille samanlainen etnisyyden performointi ei ehkä ole tarpeen, koska heidät tunnustetaan aidoiksi ja alkuperäisiksi muutenkin.

Sekä Mikan että Petrin haastatteluissa nousee siis esiin kaksi saamelaisten kategoriaa, joiden lisäksi Petri rakentaa käsitystä myös ”oikeista saamelaisista”. Koska haastateltavilta ei kuitenkaan ole suoraan kysytty näiden kategorioiden olemassaolosta, on olennaista analysoida, miksi he nostavat nämä saamelaisuuden kategoriat esiin juuri näissä haastat-

telun kohdissa: mikä vuorovaikutuksellinen funktio kategorioiden esiintuomisella on.

Molemmissa haastatteluissa kategoriat nousevat esiin tilanteissa, joissa haastateltujen oma saamen kielen osaaminen on edellä ollut puheena. Ennen Mikan haastattelusta poimittua esimerkkitarkastelmaa (esimerkki 2) Mika on kertonut kielten opiskelustaan ja aikomuksistaan opiskella inarinsaamea myös tulevaisuudessa. Samalla on käynyt ilmi, että hän ei osaa mitään saamen kielistä niin hyvin, että tulisi niillä toimeen vuorovaikutustilanteissa. Seuraavassa näkyy Mikan vuoro, joka edeltää yllä esitettyä esimerkkitarkastelmaa.

(5) Mika (syntynyt 1970-luvulla)

01 Mika: se on kyllä hienoa (0.4) että minä kyllä
 02 avosyli otav vastaang kaikki semmoset
 03 jokka vaan halua alakaa sitä opiskelemaam mutta (.)
 04 .hh sitte on taas tämmösiä te- tietty ihmisryhmä
 05 on s- semmosia että ne ei- ne ei oikein hyväksy
 06 sitä °että°
 07 IR: mm.
 08 (.)
 09 Mika: monesti (.) v- vaimon kans nauran(n)u sitä että

Puheenvuorossaan Mika kontrastoi oman kielenopiskelua arvostavan mielipiteensä ”tietyn ihmisryhmään” näkökantaan, jonka mukaan saamen kielten opiskelu ei ole yhtä lailla toivottavaa. Ylisaamelaisten ja ö-luokan kansalaisten kategoriat tulevat siis vuorovaikutuksellisesti relevanteiksi kielen opiskeluun liittyvien näkökantojen kautta, jotka nostavat esiin kysymyksen siitä, kenen on hyväksyttävää opiskella saamen kieliä. Kielen ”omistajuuteen” liittyvät problematisoinnit ovat yksi keskeinen aineistossani esiin nouseva seikka ja näkyvät myös tässä (ks. myös 4.3.).

Kategorioiden esiin tuomista on syytä analysoida myös suhteessa siihen, että Mika on kutsuttu haastateltavaksi saamelaissyntyisenä henkilönä. Hänen puheensa siis tulee kuuluksi saamelaiseksi luokiteltavan henkilön selontekona saamelaisuudesta. Haastattelussa on kuitenkin käynyt ilmi, että hän ei hallitse saamen kieliä. Tuomalla esiin nämä kaksi saamelaisuuden kategoriaa Mika samalla rakentaa kuvaa saamelaisista heterogeenisenä ryhmänä ja tätä kautta perustelee myös omaa asemaansa. On olennaista huomata, että vaikka kieltä osaamattomille saamelaisille rakentuu

hänen esittelemänsä kategorisoinnin kautta marginaalinen asema, he ovat kuitenkin edelleen saamelaisia (ks. esimerkki 2, r. 9–10).

Petrin haastattelussa taas *niin saamelaisten ja toisen luokan kansalaisten* kategoriat nousevat esiin tilanteessa, jossa Petri on jo pi-

dempään puhunut saamelaisten kielellisistä käytänteistä. Tämä puhe saa alkunsa haastattelijan kysymyksestä, jossa tämä tiedustelee, aikooko Petri muistella inarinsaamea lastensa kanssa.

(6) Petri (syntynyt 1960-luvulla)

01 IR: .hh (.) ook sä ajatellu et sä muistelisit (.)
 02 inarin taitoja nyt [nimi] ja [nimi] kanssa (.)
 03 (1.2)
 04 Petri: no rajatellu joo [se on sit(te) se ov vähä toine juttu
 05 IR: [mh. heh
 06 Petri: sitte miten se käytän[nössä
 07 IR: [heh heh

Haastattelija asemoi kysymyksessään Petrin henkilöksi, jonka voisi olla tarpeen ”muistella” kieltä. Petri purkaa haastattelijan esittämän kysymyksen olettamuksia vastaamalla ajatelleensa asiaa mutta ymmärtävänsä, että käytännössä kielen muisteleminen voi kuitenkin olla haasteellista. Tässä Petri siis asemituu toisaalta haastattelijan toiminnan ja toisaalta oman puheensa kautta kieltä vain vähän osaavaksi saamelaissyntyiseksi henkilöksi.

Petrin puheessa *niin saamelaisten ja toisen luokan kansalaisten* kategoriat nousevat siis esiin tilanteessa, jossa hän on puhunut kielellisistä käytänteistä saamelaisyhteisössä ylipäätään ja jossa haastattelija on kysynyt hänen suunnitelmistaan muistella kieltä. Eri-laisten saamelaisuuden kategorioiden esiinnostamisen voi Petrinkin kohdallaan analysoida yhdeksi keinoksi purkaa stereotyyppistä käsitystä saamelaisuudesta ja tuoda esiin nykysaamelaisten heterogeenisuus.

Sekä Mikan että Petrin esiin nostamat kategorisoinnit siis rakentavat kuvaa saamelaisyhteisö(je)n monimuotoisuudesta: nykysaamelaisuutta on olemassa monenlaista. Tätä monimuotoisuutta esiintuomalla Mika

ja Petri tulevat samalla perustelleeksi omaa saamelaisuuttaan, sillä he edustavat molemmat ei-äidinkieliisiä saamenpuhujia. Heidän esiinnostamiensa kategorisointien kautta hahmottuu myös näkökulma saamelaiskulttuurin moraaliseen järjestykseen: saamelaisyhteisön sisältä katsottuna saamen kielen puhuminen on arvostettavaa, kun taas kielen puute tekee saamelaissyntyisestä ihmisestä toisen luokan kansalaisen. Tämä havainto tukee Stoorin (1999: 73) esittämää näkemystä siitä, että kieli asemoi saamelaisyhteisön jäseniä vahvasti: kieltenpuhujat kuuluvat kulttuurin kuvitteelliseen keskiöön ja kielettömät taas marginaaliin.

4.3. OIKEAT SAAMELAISET SAAMEN KIELEN OMISTAJINA

Supersaamelaisten ja kieltä osaamattomien saamelaisten kategoriat nousevat aineistoni haastatelussa esiin kohdissa, joissa haastateltavat pohtivat suhdettaan saamen kieliin ja esimerkiksi kielen opiskeluun. Jo yllä mainitsin, että samassa yhteydessä esiin nousee usein kysymys siitä, kenellä on oikeus opiskella saamen kieltä. Yksi aineistossani huomi-

onarvoinen kategorisointi liittyykin saamen kielten omistajuuteen. Monessa aineistoni haastattelussa hahmottuu käsitys siitä, että saamen kielet kuuluvat vain ”oikeille” ja ”aidoille” saamelaisille – niille, jotka ovat ”syntyneet kieleen”.

Yhteys saamen kielen ja aidon saamelaisuuden välille rakentuu esimerkiksi seuraavassa

(7) Mika

- 01 Mika: ja m- sitte nämä jokkoli .f Ruottista ja Norjastaki
 02 neki sano että heillon ↑ihan sama t_ilanne
 03 että h.
 04 IR: m[m.
 05 Mika: [että siellä on näi- näitä jokka on tuota (.)
 06 .hh jolla saattaa olla vaan niinko t_oinev vanhemmista
 07 saamelaine [ja ne ei välttämättä ole jatkanu sitä
 08 IR: [mm
 09 Mika: kielen [opettamista [lapsilleen sitte
 10 IR: [hm [hm
 11 Mika: että ne on vähä niinkö e_riar:vosessa asemassa
 12 sitte niitten e- niitten saamelaisten osasta jokka o-
 13 jollon niinko molemmat vanhemmat saamelaisia
 14 ja,
 15 IR: °nii just°

Mikan selostus täsmentää erityisesti kieltä osaamattomien saamelaisten kategoriaa (joihin hän on siis aikaisemmin viitannut nimityksellä *ö-luokan kansalaiset*). Tällainen kategoria muodostuu siis ihmisistä, joille heidän vanhempansa eivät ole opettaneet saamen kieltä sen vuoksi, että vain toinen vanhemmista on saamelainen.

On merkillepantavaa, että Mikan puheessa kieltä osaamattomat saamelaiset täsmentyivät ihmisiksi, jotka ovat syntyperänsä kautta vain ”puoliksi saamelaisia”. Kielen osaamattomuus siis selittyy nimenomaan syntyperän kautta eikä esimerkiksi sitä kautta, että ihminen olisi itse valinnut arjen käyttökielekseen vaikkapa suomen saamen sijasta. Syntyperän ja kielen osaamisen välille rakentuva kytkentä on hy-

Mikan haastattelusta peräisin olevassa katkelmassa. Se on jatkoa Mikan haastattelussa puheelle ylisaaamelaisten ja ö-luokan kansalaisten kategorioista (eli tulee haastattelussa pian esimerkin kaksi jälkeen). Mika kertoo siinä saamelaisseminaarista, johon hän on osallistunut ja jossa hän on keskustellut erilaisista saamelaisryhmistä.

vin kiinnostava siksi, että tosiasiallisesti myös monet sellaiset henkilöt, joiden vanhemmat ovat äidinkielisiä saamenpuhujia, eivät osaa saamen kieltä. Tämä näkyy myös aineistossani, jossa saamenkielisten vanhempien lapset ovat äidinkieleltään suomenkielisiä. Syntyperä ei siis välttämättä selitä sitä, miksi tietty ihminen ei hallitse saamen kieltä. Se, että Mika kuitenkin rakentaa puheessaan tällaisen kytkennän, kertoo jälleen jotakin saamelaisten kulttuurisesta todellisuudesta.

Valkonen (2009: 261) on saamelaisuutta koskevassa tutkimuksessaan todennut, että ”puoliksi saamelaisten” kategoria on yleinen saamelaisten levinneisyyden ja interetnisten avioliittojen myötä. Hänen mukaansa tällaisen määrittelyn olemassaolo kertoo siitä, että

saamelaisuutta määrittellen edelleen erittäin vahvasti syntyperän kautta. Mikan puheessa syntyperä selittää myös kielen osaamista, ja kielen osaaminen taas määrittää sitä, millainen saamelaisuus on arvostettavaa ja millainen ei. Arvostettavin saamelainen on Mikan puheessa rakentuvien kategorioiden mukaan sellainen, joka osaa saamen kieltä ja jonka molemmat vanhemmat ovat saamelaisia.

Kielen ja syntyperän kytkentä tulee esiin myös niissä aineistoni esimerkeissä, joissa saamen kieltä toisena kielenään puhuvat henkilöt kertovat kielenkäyttökokemuksistaan tai joissa saamelaiset kommentoivat saamea opetelleiden ihmisten puhetta. Seuraavassa esimerkkikatkelmassa muualta perinteisille saamelaisalueille muuttanut Pekka kertoo kokemuksistaan saamen kielen puhujana.

(8) Pekka (syntynyt 1920-luvulla, äidinkieli suomi, muuttanut saamelaisalueille muulta)

01 Pekka: et ei ei: ei juuri >miä oon ihmetelly< (.)
 02 ja sitten oli alkuaikana sillälaililla että
 → jos >esimerkiks< puhelimessa (.) .hh
 → joku soitti mulle nin, (.) minä puhuin saamea, (.)
 → ne puhu minulle suomia.
 06 IR: °eh heh°
 07 Pekka: mutta se oli, (.) se oli sellanen, (.)
 → vähän sellasta että oliko >ne nyt et not ne ei<
 → oikei hyväksyny minun saamen kielem puhumista
 10 IR: [n(h)i(h)i fšittev (vaihtoivat)š
 11 Pekka: [eh heh he heh

Pekka on haastattelussa kertonut oppineensa pohjoissaamea porometsällä ja käytäneensä pohjoissaamen kieltä monenlaisissa arkipäivän tilanteissa. Hän kuuluu ikäluokkaan, jolle saamen kielen puhuminen monenlaisissa arkipäivän tilanteissa on ollut mahdollista. Lisäksi Pekan mainitseman poronhoidon on vanhastaan nähty olevan yksi sellainen elämäntilanne, joka on edesauttanut pohjoissaamenkielen säilymistä (ks. esim. Aikio, 1988). Vaikka Pekasta haastattelun perusteella piiryykin kuva pohjoissaamen monipuolisena käyttäjänä, tuo hän kuitenkin esiin, että hänen saamen kieleensä ei ole aina suhtauduttu suopeasti. Joissakin tilanteissa keskustelukumppani – oletettavasti äidinkielen saamenpuhujana – on vaihtanut kielen

suomeksi, vaikka Pekka on puhunut saamea. Pekka arvioi itse tämän johtuneen siitä, että hänen puhumaansa saamea ei mahdollisesti hyväksytty (r. 09). Hänen esittämänsä tulkinta saa tukea aineiston muista esimerkeistä. Seuraavassa Raisa kertoo, miten hän itse äidinkielenä pohjoissaamen puhujana on suhtautunut sukulaismiehensä toisena kielellä puhumaan saameen.

(9) Raisa (syntynyt 1950-luvulla, äidinkielet pohjoissaame ja suomi)

01 Raisa: ↑Hm (*.*) yks muisto mul om (0.4) °eh he hh° .hh
 02 tämmönen ko me lapset sanothin aina mejän [nimi] että
 → @sinet saa puhua saamea ku sin et ossaa@ (*.*)
 04 .Hehhh. [he he
 05 IR: [heh heh
 06 Raisa: moltiin sitä mieltä et se ei ossaa
 → niin se ei saa puhua heh meidäm mielestä se oli
 → jotenki hävettävää koHH. eh he heh .hh
 09 tai me oltiin niin ku sillai (*.*)
 10 ko yleensä ottaen ko siihen aikaan
 11 niin ku meni pitkään (*.*)
 12 vasta nyt se on oikeastaam muuttunu tai muuttumassa
 → (*.*) on se muuttunu nyt (*.*) niin ku saamenkieliset (*.*)
 → eivät voineet sietää ko- (*.*) joku puhu saameng kieltä
 → sillai huonosti (*.*) se oli niinku hirveen semmone, (*.*)
 16 eHH. heh .hh (0.6) se varmaan jotenki liittyy siihen (*.*)

Haastattelija on kysynyt Raisalta erityisesti saamen kieliin liittyviä muistoja lapsuusajalta, ja tämä kertoo yhdessä muiden lasten kanssa kieltäneensä sukulaismiestään puhumasta saamen kieltä (pohjoissaamea), koska tämä ei Raisan kokemuksen mukaan osannut kieltä ja koska tämän puhe oli ”hävettävää”. Hän arvioi kertomustaan sanomalla, että aikaisemmin saamenkieliset eivät hyväksyneet huonosti puhuttua saamea (r. 13–15). Kun haastattelija sitten kysyy, millä tavalla sukulaismiehen kieli oli huonoa saamea, Raisa kertoo, että kieli oli kyllä hyvää, mutta muutamista ääntämiseen liittyvistä yksityiskohdista oli mahdollista kuulla, että hän ei ollut syntyperäinen saamelainen.

Niin Pekan kuin Raisankin puheessa rakentuu siis jälleen kytkentä kielen ja syntyperän välille. Samalla heidän puheessaan rakentuu aidon saamelaisen kategoria, johon liittyy ajatus saamen kielen omistajuudesta. Esimerkeistä näkyy, että ulkopuolisen eli ei-syntyperäisen puhumaa saamea ei täysin hyväksytä, oli hänen kielitaitonsa kuinka toimiva tahansa (ks. myös Sarivaara 2012: 213–216). Kaiken

kaikkiaan haastatteluissa nouseekin esiin ajatus siitä, että saamen kieli kuuluu syntyperäisille saamelaisille: saamen kieltä osaamattomien saamelaiden tai ulkopuolisten kieltenopiskelua ei välttämättä arvosteta (ks. esimerkki 5) eikä ulkopuolisia kannusteta saamen kielen käyttöön (ks. esimerkit 9 ja 10).

Valkonen (2009: 219–221) on pohtinut saamelaisuuden ruumiillisuutta ja todennut, että saamelaisuuden määrittelyssä syntyperällä on keskeinen merkitys: saamelaiseksi tullaan syntymän kautta. Tästä näkökulmasta myös kieli voi määrittyä ruumiilliseksi asiaksi, jonka aito saamelainen saa ”verenperintönä”: aito saamelainen on saanut kielen vanhemmiltaan, ja kieltä osaamaton saamelainen ei ole oikea saamelainen eikä kielen opiskelun myötä voi myöskään muuttua tai kehittyä enemmän saamelaiseksi, koska etnisyys on sidottu ruumiiseen, joka joko on tai ei ole saamelainen. Saamelaiseksi ei siis voi tulla tai ryhtyä kieltä opiskelemalla, sillä kieli kuuluu vain aidoille ja oikeille saamelaisille.

Ajatus kielen ja syntyperän yhteydestä liittyy aitouden vaatimukseen. On kuitenkin

syytä ottaa huomioon myös se, että esimerkeistä vain Mikan kokemukset sijoittuvat nykyaikaan, sillä sekä Pekka että Raisa kertovat kokemuksistaan useiden vuosien takaa ja Raisa haastattelussaan aivan eksplisiittisesti toteaa, että tilanne on varmaankin jo muuttunut hänen kuvaamistaan ajoista (esimerkki 9, rivit 12–13). Haastatteluissa näkyy nykysaamelaisyhteisöjen muutostila: Toisaalta on edelleen olemassa ryhmiä, jotka arvostavat vain ”aitoa saamelaista”, joka on sekä syntyperältään että äidinkieltään saamelainen, ja joiden ajatuskantaan liittyy jonkinlainen homogeenisuuden vaatimus (ks. Aikio-Puoskari, 2002: 106). Toisaalta haastatteluista nousee esiin myös kuva saamelaisyhteisöjen monimuotoisesta nykytodellisuudesta: mukana on syntyperäisiä saamelaisia, jotka eivät puhu saamen kieltä äidinkielenään, ja saamen kielen käyttäjiä, jotka eivät ole syntyperältään saamelaisia.

KIELEN PUUTE TOIMIJUUTTA RAJOITTAMASSA

Aineistoni haastatteluissa rakentuvien kategorisointien kautta hahmottuu siis kuva saa-

melaisyhteisöstä, jossa ainakin tietyistä näkökulmasta katsottuna kieltä osaavat syntyperäiset saamelaiset asettuvat kulttuurin keskiöön. Kieltä osaamattomille saamelaissyntyisille henkilöille hahmottuu vähemmän arvostettu, marginaalinen asema. Esimerkeissä puhuneet Mika ja Petri kuuluvat molemmat kieltä osaamattomien ryhmään. Edellä analysoin, että he nostavat *supersaamelaisten* ja *toisen luokan kansalaisten* kategoriat puheessaan esiin esimerkiksi perustellakseen omaa asemaansa saamelaisyhteisöissä. Myöhemmin haastatteluissaan he molemmat asemoivat itseään suhteessa rakentamiinsa kategorioihin vielä selvemmin.

Mikan positio suhteessa saamelaisuuden kategorioihin tulee selväksi, kun haastattelija kysyy, millaisissa tilanteissa eri saamelaisyhtymien välinen eriarvoisuus tulee näkyväksi. Vastaukseksi tähän kysymykseen Mika alkaa pitkähkön harkinnan jälkeen kertoa jälleen yhdestä saamelaistapaamisesta, jossa hän on saamen kielen taidon puutteen vuoksi joutunut kiusalliseen tilanteeseen.

(10) Mika

01 Mika: nää kaikki muut jotka oli siinä ö #ö#
 02 paneelikeskustelussa ni ne puhu saamen kieltä sitte
 03 IR: [hmm
 04 Mika: [ja sitte mulle- mulla joutu olemaan tää
 05 simultaanitulukkausluurit päässä että mää sitte
 06 ymmärsin mitä ne muu- muut siinä vieressä puhu
 07 ja sitte mon- monta kertaa ne tuota (.) .h
 → jakso muistuttaa että ku tääl on
 → yks semmonen saamelainen tässä joukossa
 → joka ei puhu saamen kieltä
 → että he ei voi ymmärtää että voi olla
 → tuommosia saamelaisia olemassa
 13 IR: [just
 14 Mika: [ja niinkö ihan suoraam monta kertaa sano sitä
 15 IR: hmm.

Esimerkissä saamen kieltä puhuvat ja puhumattomat saamelaiset asettuvat jälleen vastakkain, ja näiden ryhmien välille rakentuu selvä arvoasetelma. Saamen kieltä taitamattomana Mika on ollut selostamassaan tilaisuudessa vähemmistössä. Kertomuksessaan hän referoinnin kautta saa esiin saamenkielisten saamelaisten äänen. Nämä ovat tilaisuudessa asettuneet toistuvasti arvioimaan Mikan asemaa saamelaisena ja tuoneet esiin, että hänen saamelaisuudessaan on kielen puutteen vuoksi jotakin ongelmallista, sitä ”ei voi ymmärtää”. Kertomuksessa koko Mikan saamelaisuus siis asettuu kyseenalaiseksi nimenomaan sen vuoksi, että hänellä ei ole saamen kielen taitoa. Vähemmistöyhteisöjen jäsenyyttä käsittelevässä kirjallisuudessa tuodaan usein esiin, että keskeinen jäsenyyden kriteeri on tunnistami-

nen: saamelaiseksi määritellyksi tulee henkilö, jonka saamelaisyhteisö tunnistaa saamelaiseksi (ks. Valkonen, 2009: 215–219; Stoor, 1999: 70). Mikan haastattelusta poimitussa esimerkkikatkelmassa hänen saamelaisuutensa tulee kyseenalaistetuksi nimenomaan saamelaisyhteisön taholta. Toisaalta Mikan haastattelusta esiin nousevat kategorisoinnit nostavat esiin myös sen, että saamelaisyhteisöjä ei ole vain yhtä vaan monta, ja eri yhteisöjen näkemykset hyväksyttävästä saamelaisuudesta eroavat toisistaan.

Myös Petri kommentoi haastattelussaan myöhemmin omaa asemoitumistaan suhteessa esiin nostamiinsa *niin saamelaisten ja toisen luokan kansalaisten* kategorioihin. Hän positiioi itsensä sivustaseuraajaksi – erityisesti suhteessa kielikysymyksiin.

(11) Petri

→ Petri: yleensä vaan toh: kieliä seuraan tällai (.) sivusta
 → hyvä pitää tossa tuommosta
 → paara- paariparlamenttia [eh heh
 04 IR: [ghh. heh
 05 Petri: voi arvostella sitte [°heh°
 06 IR: [he he heh .hhh
 07 Petri: .hh ((niistää)) ainaki joku (.)
 08 näitä käräjien päätöksiä >ja muita<
 09 (.)
 10 IR: mm.
 11 (.)
 → Petri: tai en nyt yleensä >se on tu- tuo kielikysymys tieten<
 → kyllähä se sev verra häirittee
 14 tietenki ettei oikee, (.)
 15 aina kehtaa kaikkien kans tuota, (0.4)
 16 ko se ko kuitenki aina se tulee siihen kieleen se (.)
 17 asia vääntyy tavalla tai toisella.
 18 IR: mm.
 19 Petri: jos et osaa nin, (0.4) silloin sie olet vähä niinko
 20 vähemmistössä >kyllä< (.) auttamatta.
 21 IR: °just.°

Sivustaseuraajan rooli on passiivinen. Esimerkissä Petri eksplikoi sen, että saamen kielen puute kuitenkin häiritsee häntä (r. 12–13). Hän jättää yhden vuoronsa rakenneyksiköistä kesken (r. 15) eikä pane ilmi sitä, mitä hän ei kielen puutteen vuoksi kehtaa tehdä, mutta kontekstista on tulkittavissa, että hän ei rohkene joko keskustella esimerkiksi käräjien päätöksistä tai kritisoida niitä sen vuoksi, että asia kääntyy aina tavalla tai toisella kieleen (r. 17) ja kieltä puhumattomana hän joutuu näissä tilanteissa vähemmistöön (r. 19–20).

Saamen kielen puute näyttää siis rajoittavan Petrin toimijuutta saamelaisyhteisön sisässä. Koska hänellä ei ole kieltä, hän ei koe voivansa osallistua keskusteluun, joka väistämättä aina kääntyy kielikysymyksiin. Erityisen kiinnostava se ristiriita, joka rakentuu sekä Petrin että Mikan esimerkeistä esiin nousevan kulttuurisen tilanteen ja kaiken sen välille, mitä muuten tiedämme saamelaisten kielellisestä tilanteesta. Saamen kieltä puhuvat saamelaiset ovat kaikkien virallisten lukujen valossa vähemmistössä, mutta sekä Mikan että Petrin selonteissa heille rakentuu hallitseva asema, kun taas kieltä osaamattomille rakentuu marginaalinen ja vähemmän arvostettu asema. Petri aivan eksplisiittisesti toteaa kieltä osaamattoman puhujan olevan vähemmistössä (esimerkki 11, r. 19–20), vaikka numeroiden valossa tilanne vaikuttaisi olevan aivan päinvastoin. Samankaltaisen havainnon kielen merkityksestä yksilön toimijuutta rakentamassa on tehnyt Lindgren (2000: 156), joka tutkimuksessaan toteaa, että saamen kielen osaamattomuus on ollut monelle kaupunkisaamelaiselle esteenä kaupunkisaamelaisten seuroihin liittymiselle, vaikka seurat ovatkin kaksikielisiä. Saamelaisyhteisöjen sisässä saamen kielen puute voi siis olla yksi keskeinen yksilön toimijuutta rajoittava tekijä.

LOPUKSI

Tässä tutkimuksessa analysoimani haastattelut avaavat yhden ikkunan perinteisillä saamelaisalueilla asuvien saamelaisten yhteisö(je)n sisään ja valottavat pieneltä osaltaan niiden nykytodellisuutta. Keskeinen havainto on, että myös saamelaisyhteisön jäsenten näkökulmasta kieli on olennainen saamelaisuutta määrittävä tekijä: saamen kielen puhujat määrittyvät oikeiksi saamelaisiksi, kun taas kieltä osaamattoman saamelaisen saamelaisuus asetetaan kyseenalaiseksi. Saamen kielen puute näyttää olevan yksilön toimijuutta saamelaisyhteisössä rajoittava tekijä.

Aineistoni haastateltavat asuvat perinteisillä saamelaisalueilla. Kuitenkin lähes 60 prosenttia saamelaisista asuu nykyään näiden alueiden ulkopuolella, esimerkiksi suurimmissa kaupungeissa (ks. esim. Lindgren, 2000). On mahdollista, että kielen merkityksen korostuminen saamelaisuutta määrittämässä on yhteydessä juuri siihen, että aineistoni haastateltavat asuvat alueilla, joissa saamen kieltä käytetään aktiivisemmin kuin missään muualla Suomessa. Jos samantyyppistä kategorisointia analysoitaisiin esimerkiksi Helsingissä asuvien saamelaisten vuorovaikutustilanteissa, tulokset voisivat olla hyvin erilaisia. Tässä tekemäni havainnot ovatkin yksi näkökulma saamelaisyhteisön sisään ja kertovat nimenomaan perinteisillä saamelaisalueilla asuvien henkilöiden sosiaalisesta ja kulttuurisesta todellisuudesta.

Saamelaisuuden erilaiset kategoriat nousivat aineistossani esiin erityisesti niiden haastateltavien puheessa, jotka olivat äidinkieleltään suomenkielisiä. Vanhemmat, äidinkieleltään saamenkieliset haastateltavat taas eivät haastatteluisaan sen kummemmin pohtineet saamelaisuutta. Tämän voi nähdä olevan yhteydessä Couplandin (2003, 2010) esittämään ajatukseen autenttisuuden performoinnista: esittäminen ei ole tarpeen, jos henkilö selvästi

jollakin kriteerillä määritetty ”autenttiseksi”. Aineistoni äidinkielliset saamenpuhujat todennäköisesti tietävät määrittävänsä aidoiksi saamelaisiksi niin saamelaisyhteisön kuin yhteisön ulkopuolistenkin henkilöiden näkökulmasta eivätkä he haastattelutilanteissa problematisoineet omaa positiotaan saamelaisina. Suomea äidinkielenään puhuvien tilanne näyttäytyi kuitenkin ongelmallisempina. Heiltä puuttuu selvän saamelaisuuden indeksi eli kieli. Kuitenkin heidät on näissä haastatteluissa kutsuttu puhumaan saamelaisyyttä henkiöinä, joten heidän on relevanttia tuoda jollakin tavalla esille suhteensa saamelaisuuteen. Aineistoni suomenkielliset haastateltavat loivat erilaisia saamelaisuuden kategorioita esiintuomalla kuvaa saamelaisyhteisöistä, jotka ovat monimuotoisia ja pitävät sisällään monenlaista saamelaisuutta. Monimuotoisuuden esiintuomisen kautta he myös perustelivat omaa saamelaisuuttaan, joka poikkeaa siitä, mikä usein ymmärretään ”aidoksi” saamelaisuudeksi.

Saamelaisuuden kategorioiden erittely tuo lisävalaistusta siihen, millaista on nykysaamelaisuus saamelaisalueilla asuvien henkilöiden näkökulmasta. Saamelaisuuteen liittyvät kysymykset ovat jo vanhastaan olleet Suomen kontekstissa huomionarvoisia, koska saamelaiset muodostavat yhden Suomen tärkeistä kielivähemmistöistä ja ovat alkuperäiskansa, joka aktiivisesti ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan ja kieltään. Heidät on usein esitetty hyvin homogeenisenä ryhmänä – niin tutkimuksessa (ks. esim. Pääkkönen, 1999, 2008; Valkonen, 2009) kuin mediassakin (ks. Lehtola, 1999; Pietikäinen, 2003), vaikka saamelaisyhteisö on monella tavalla jo vanhastaan heterogeeninen. Saamelaisyhteisön monimuotoisuutta esiin nostamalla aineistoni haastateltavat kyseenalaistavat tätä yksiloutteista saamelaiskuvaa.

Saamelaisyhteisöt ovat yksi esimerkki vähemmistökielilyhteisöistä, jotka globaalis-

tuvassa nykymaailmassa joutuvat koko ajan pohtimaan omaa erityislaatuaan. Perinteisillä saamelaisten asuinsijoilla elinkeinorakenne on muuttumassa. Saamelaisten perinteisten työllistäjien, kuten poronhoidon, merkitys elinkeinona ei enää ole yhtä suuri kuin aikaisemmin, vaan esimerkiksi turismi on nousmassa entistä selvemmin yhdeksi keskeiseksi tulonlähteeksi (ks. Pietikäinen 2010). Turismi tuo saamelaisalueille lisää työpaikkoja, ja turistit puolestaan tuovat mukanaan useita eri kieliä, jolloin paitsi matkailualalla työskentelevien myös matkailijoiden keskellä asuvien ihmisten arkipäivä monikielistyy. Elinkeino- rakenteen muuttuminen on yhteydessä myös kieltä ja identiteettiä koskeviin kysymyksiin (ks. esim. Heller, 2006; da Silva, McLaughlin ja Richards, 2007; Pietikäinen, 2010). Yhä ajankohtaisempia ovat siis pohdinnat siitä, mitä tarkoittaa olla saamelainen koko ajan monikielisemmässä ja globaalistuvassa Pohjoisessa ja mikä merkitys saamen kielillä on osana saamelaisuutta tulevaisuudessa. Ymmärrys siitä, mitä saamelaisuus on ja kuka on aito saamelainen, on koko ajan liikkeessä.

LÄHTEET

- Aikio, M. (1988). *Saamelaiset kielenvaihdon kier-teessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Aikio, M. (1999). Saamelaiskulttuurin renessanssi ja ryöstöviljely. Teoksessa M. Tuominen, S. Tuulentie, V-P. Lehtola & M. Autti (toim.), *Outamaalta tunturiin. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit. Osa 1*. Rovaniemi: Kustannus-Puntsi ja Lapin yliopisto.
- Aikio-Puoskari, U. (2002). Kielten ja kulttuurien risteysasemalla. Kysymyksiä saamen kielestä ja identiteetistä. Teoksessa S. Laihiala-Kankainen, S. Pietikäinen & H. Dufva (toim.), *Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti*, (s. 90–109). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Aikio-Puoskari, U. (2007). Saamelaisopetus osana suomalaista peruskoulua – kielenvaihdoksen vai revitalisaation edistäjä? Teoksessa Ylikoski, J. & Aikio, A. (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtti miessemánu 21. beaivve 2007*, (s. 73–84). Helsinki: Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253.
- Alasuutari, P. (1995). *Researching culture: qualitative method and cultural studies*. London: Sage.
- Amft, A. (2007). Etnisk identitet hos samerna i Sverige – en komplex bild. Teoksessa M. Autti, S. Keskitalo-Foley, P. Naskali & H. Sinervaniskanen (toim.), *Kuulumisia: feministisiä tulkintoja naisten toimijuuksista*, (s. 66–101). Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Baker, C. (1997). Membership categorization and interview accounts. Teoksessa D. Silverman (toim.), *Qualitative research: Theory, method and practice*, (s. 130–143). London: Sage.
- Baker, C. (2002). Ethnomethodological analyses of interviews. Teoksessa J. Gubrium & A. Holstein (toim.), *Handbook of interview research*, (s. 777–795). Thousand Oaks: Sage.
- Bucholtz, M. (2003). Sociolinguistic nostalgia and the authentication of identity. *Journal of Sociolinguistics*, 7 (3), 398–416.
- Coupland, N. (2003). Sociolinguistic authenticities. *Journal of Sociolinguistics*, 7 (3), 417–431.
- Coupland, N. (2010). The authentic speaker and the speech community. Teoksessa C. Llamas & D. Watt (toim.) *Language and identities*, (s. 99–112). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- da Silva, E, McLaughlin, M. & M. Richards (2007). Bilingualism and the globalized new economy: the commodification of language and identity. Teoksessa M. Heller (toim.), *Bilingualism: a social approach*, (s. 183–206). New York: Palgrave Macmillan.
- Heller, M. (2006). *Linguistic minorities and modernity*. London: Continuum.
- Helsingin Sanomat 26.3.2012; 1.7.2012.
- Hester, S. & P. Eglin (1997) (toim.). *Culture in action: Studies in membership categorization analysis*. Washington DC: International institute for ethnomethodology and conversation analysis / University press of America.
- Jayyusi, L. (1984). *Categorization and the moral order*. Boston: Routledge and Kegan Paul.
- Jokinen, A., Juhila, K. & E. Suoninen (2012) (toim.). *Kategoriat, kulttuuri & moraalit. Johdatus kategorianalyysiin*. Tampere: Vastapaino. Keskisuomalainen 19.8.2012.
- Kulonen, U-M. (1994). Saame kielikunnassaan. Teoksessa U-M. Kulonen, J. Pentikäinen & I. Seurujärvi-Kari (toim.), *Johdatus saamentutkimukseen. Tietolipas 131*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Lapin kansa 28.9.2011
- Lehtola, V-P. (1997). *Saamelaiset – historia, yhteiskunta, taide*. Rovaniemi: Kustannus-Puntsi.
- Lehtola, V-P. (1999). Aito lappalainen ei syö haarakalla ja veitsellä. Stereotyyppiat ja saamelainen kulttuurintutkimus. Teoksessa M. Tuominen, S. Tuulentie, V-P. Lehtola & M. Autti (toim.), *Outamaalta tunturiin. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit. Osa 1*, (s. 15–32). Rovaniemi: Kustannus-Puntsi ja Lapin yliopisto.
- Lindgren, A-R. (2000). *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nikander, P. (2010). Jäsenkategoria-analyysi ja haastattelun kulttuuriset järjestykset. Teoksessa J. Ruusuvoori, P. Nikander & Hyvärinen, M. (toim.), *Haastattelun analyysi*, (s. 242–268). Tampere: Vastapaino.
- Nikander, P. (2012). Interviews as discourse data. Teoksessa J.F. Gubrium, Holstein J.A., Marvasti A.B. & McKinney K.D. (toim.), *The SAGE handbook of interview research. The complexity of the craft*, (s. 397–413). Second edition. London: Sage.
- Olthuis, M-L. (2000). Inarinsaamen kielen vuosisadat. *Virittäjä*, 4 /2000, 568–575.
- Olthuis, M-L. (2003). Uhanalaisen kielen elvytys: esimerkkinä inarinsaame. *Virittäjä*, 4/2003, 568–579.
- Pasanen, A. (2003). *Kielipesä ja revitalisaatio. Karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminta*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos, itämerensuomalaiset kielet.
- Pasanen, A. (2005). Kielipesätoiminta osana karjalan ja inarinsaamen kielen revitalisaatiota. Teoksessa P. Kokkonen (toim.), *Sukukansojen arki. Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä. Castreniaumin toimitteita 64*, (s. 67–81). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Pietikäinen, S. (2003). Indigenous identity in print. *Discourse & Society*, 14 (5), 581–609.

- Pietikäinen, S. (2010). Sami language mobility: scales and discourses of multilingualism in a polycentric environment. *International Journal of Sociology of Language*, 202 (2010), 79–101.
- Pietikäinen, S., Laihiala-Kankainen, S., Huss, L. & Salo, H., (2011). Kieli ja kokemus. Vähemmistökieli kolmen perhesukupolven kielielämäkerroissa. *Puhe ja kieli*, 31 (2), 67–88.
- Potter, J. (2002). Two kinds of natural. *Discourse Studies*, 4 (4), 539–542.
- Pääkkönen, E. (1999). Etnisyys ja saamelaisyhteisö. Teoksessa M. Tuominen, S. Tuulentie, V-P. Lehtola & M. Autti (toim.), *Outamaalta tunturiin. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit. Osa 1*, (s. 33–43). Rovaniemi: Kustannus-Puntsi ja Lapin yliopisto.
- Pääkkönen, E. (2008). *Saamelainen etnisyys ja pohjoinen paikallisuus. Saamelaisten etninen mobilisaatio ja paikallisperustainen vastaliike*. Acta Universitatis Lapponiensis 153. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Ruusuvuori, J. & L. Tiittula (2005) (toim.). *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Sacks, H. (1992). *Lectures on conversation*. Volume I & II. Oxford: Blackwell.
- Sarivaara, E. (2012). *Statuksettomat saamelaiset. Paikantumisia saamelaisuuden rajoilla*. Väitöskirja. Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Diedut 2 / 2012.
- Schegloff, E. (2007a). Tutorial on membership categorization. *Journal of Pragmatics*, 39, 462–482.
- Schegloff, E. (2007b). Categories in action: person-reference and membership categorization. *Discourse Studies*, 9, 433–461.
- Seurujärvi-Kari, I. (2012). *Ale jaskkot eatnigiella: Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilasten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- Skutnabb-Kangas, T. (1988). *Vähemmistö, kieli ja rasismi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Speer, S. (2002). "Natural" and "contrived" data: a sustainable distinction? *Discourse Studies*, 4 (4), 511–525.
- Stoor, M. (1999). "Enköhän mie itte tiia parhaiten, kuka mie olen." Suomea puhuvien saamelaisten ja nk. lappalaisten etninen identifiikaatio. Teoksessa M. Tuominen, S. Tuulentie, V-P. Lehtola & M. Autti (toim.), *Outamaalta tunturiin. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit. Osa 1*, (67–80). Rovaniemi: Kustannus-Puntsi ja Lapin yliopisto.
- Svonni, M. (1996). Saami language as a marker of Ethnic identity among the Saami. Teoksessa I. Seurujärvi-Kari & U-M. Kulonen (toim.), *Essays on indigenous identity and rights*, (s. 105–125). Helsinki: Helsinki University Press.
- Valkonen, S. (2009). *Poliittinen saamelaisuus*. Tampere: Vastapaino.

Internet-lähteet

- Saamelaiskäräjät, <http://www.samediggi.fi/> (luetu marras- ja joulukuussa 2011)

LIITE 1: LITTEROINTIMERKIT

1. Sävelkulku

prosodisen kokonaisuuden lopussa:

. laskeva intonaatio
 , tasainen intonaatio
 ? nouseva intonaatio

prosodisen kokonaisuuden sisällä tai alussa:

↑ seuraava sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
 ↓ seuraava sana lausuttu ympäristöä matalammalta
 just (alleviivaus) painotus

2. Päällekkäisyydet ja tauot

[päällekkäispuhunnan alku
] päällekkäispuhunnan loppu
 (.) mikrotauko: 0.2 sekuntia tai vähemmän
 (0.4) mikrotaukoa pidempi tauko; pituus ilmoitettu sekunnin kymmenesosina
 = kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta

3. Puhenoisuus ja äänen voimakkuus

>joo< (sisäänpäin osoittavat nuolet) nopeutettu jakso
 <joo> (ulospäin osoittavat nuolet) hidastettu jakso
 e:i (kaksoispisteet) äänten venytys
 °joo° (astemerkit) ympäristöä vaimeampaa puhetta
 JOO (kapiteelit) äänen voimistaminen

4. Hengitys

.hhh sisäänhengitys; yksi h-kirjain on 0.1 sekuntia
 hhh uloshengitys
 .joo (piste sanan edessä) sana lausuttu sisäänhengittäen

5. Nauru

he he naurua
 j(h)oo suluiissa oleva h sanan sisällä kuvaa uloshengitystä, useimmiten kyse on nauraen lausutusta sanasta
 fjoof hymyillen sanottu sana tai jakso

6. Muuta

#joo# nariseva ääni
 @joo@ äänen laadun muutos
 jo- (tavuviiva) sana jää kesken
 (joo) sulkujen sisällä epäselvästi kuultu jakso tai puhuja
 (-) sana, josta ei ole saatu selvää
 (--) pidempi jakso, josta ei ole saatu selvää
 ((kaksoissulkeiden sisällä litteroijan kommentteja ja selityksiä tilanteesta))

ABSTRACT

Niina Lilja, University of Jyväskylä

There are about 9000 Sámi living in Finland. Even if the definition of Sámi is laid down in the Act of the Sámi Parliament in Finland, the question who counts as Sámi remains complex. In this article, I analyse the different categories of Sámi that get constructed in the interview talk of multilingual Sami living in the traditional Sámiland. The data consist of 14 narrative interviews about the language biographies of these persons. The interviews are analysed using the methods of membership categorization analysis (see Sacks 1992). The results show that the Sámi languages are the most essential feature characterizing the different categorizations of Sámi. The category of “real Sámi” refers to native speakers of the Sámi languages while the Sámi who do not know the Sámi languages are categorized as a less valued group. However, the interviews also highlight the linguistic diversity of the present day Sámi language communities.

Key words: membership categorization analysis, Sámi, minority languages, multilingualism